

УДК 373.5:[811.161.2+821.161.2] (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-13>

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ: ТЕХНОЛОГІЯ «МОЗКОВОГО ШТУРМУ» В ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ В ЗЗСО

PERSONALLY-ORIENTED LEARNING: BRAINSTORMING TECHNIQUE FOR THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHING IN COMPREHENSIVE SECONDARY SCHOOLS

Кричун Л.П.,

orcid.org/0009-0007-2520-7269

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

Публікація присвячена описові практики застосування однієї з технологій інтерактивного особистісно орієнтованого навчання – «мозкового штурму».

У ній розглядається коротка передісторія виникнення технології й основні закономірності її використання в освітньому процесі навчання української мови й літератури в закладі загальної середньої освіти.

Автор проаналізував сучасні досягнення у сфері вивчення підходів до організації особистісно орієнтованого навчання, а також інноваційних інтерактивних практик.

У розвідці пропонуються варіанти застосування брейншторму на уроках української мови в шостому класі (під час вивчення теми «Словотвір»), у сьомому класі (під час опрацювання теми «Дієприслівник як форма дієслова»), у дев'ятому класі (на уроці української літератури під час аналізу образу Катерини з однойменної поеми Тараса Шевченка). Також у роботі представлено варіанти зорових опор, які апробовані автором у процесі власної практичної діяльності як учителя та репетитора з української мови й літератури. У статті наведено конкретні рекомендації щодо застосування технології «мозкового штурму», крім того, проаналізовано як методичні зиски від її реалізації, так і проблемні моменти, що можуть виникнути в ході опрацювання окремих мовно-літературних тем за допомогою цієї технології.

Наукова публікація окреслює перспективи досліджень у сфері особистісно орієнтованих підходів до навчання здобувачів освіти в сучасній школі загалом, з-поміж яких, зокрема, на особливу увагу заслуговує реалізація інтерактивної технології брейншторму на інтегрованих уроках у школі.

Це дослідження може бути цікавим для викладачів методик української мови й літератури, а також для вчителів-філологів закладів загальної середньої освіти, оскільки воно містить своєрідні алгоритми структурування етапів уроків різних типів із застосуванням технології «мозкового штурму».

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання, урок української мови, урок української літератури, інноваційні методики, брейншторм, технологія «мозкового штурму».

This paper describes the procedure how brainstorming, one of the personally-oriented learning interactive techniques, is to be applied and practiced.

The author delivers some brief early history of this technique establishment and its main regularities which are to be followed at the courses of the Ukrainian language in modern comprehensive secondary schools.

Contemporary achievements have been analysed to study the personally-oriented learning approaches as well as some innovative interactive practices.

This paper describes the procedure to use different variants of brainstorming during Ukrainian language classes in Form 6 (Topic “Word-building”), Form 7 (Topic “Diiepryslivnyk as the Form of the Verb”), Form 8 (at the Ukrainian literature class to discuss the image of Kateryna in Taras Shevchenko’s narrative poem of the same title). Also, the author has suggested various handout types which she has already tested as a teacher during her Ukrainian language and literature classes in school and private educational sessions. The paper lists specific recommendations how to apply brainstorming techniques as well as it delivers methodological “profits” from its implementation.

However, some problematic issues have been also discussed within the framework of certain topics in Ukrainian language and literature teaching by means of this technology.

This scholarly publication gives some prospects on the research of personally-oriented learning approaches utilised by modern school in general. Particularly, some special attention is brought to brainstorming interactive technique during comprehensive classes in school.

This research could be of interest to the instructors of the Ukrainian language and literature teaching methods as well as to the teachers of philology in comprehensive secondary schools. It has some useful algorithms to structure the stages of classroom work which includes brainstorming techniques.

Key words: personally-oriented learning, Ukrainian language class, Ukrainian literature class, innovative methods, brainstorming, brainstorming technique.

Постановка проблеми. Особистісно орієнтоване навчання сучасного здобувача освіти все більше й більше стає нормою організації навчання в українських школах. Нині весь освітній процес орієнтується на розвиток природних здібностей учня, формування в нього стійкого інтересу до здобуття нових знань, активізацію його пізнавальної діяльності й умотивованості.

Зрозуміло, що тепер ми навчаємо зовсім інше покоління дітей, яке націлене не стільки на здобуття нових знань, скільки на засвоєння такого матеріалу, який стане в пригоді в їхньому подальшому житті. Тобто наразі особливо актуальним буде процес навчання, у якому задіяний сам учень не як об'єкт освіти, а як безпосередній її учасник із суб'єкт-суб'єктними відношеннями.

Сучасна методика викладання мови та літератури пропонує низку інструментів для реалізації особистісно орієнтованого навчання. Це й кейс-методики, і навчальні симуляції, і проєктна діяльність, і різні технології організації роботи, з-поміж яких, на наш погляд, на особливу увагу заслуговує так званий брейншторм, або «мозковий штурм».

Звичайно, ми не претендуємо на якісь відкриття щодо реалізації методики брейншторму, однак уважаємо, що наразі для українських освітян буде актуальною рефлексія щодо застосування цього методичного підходу на уроках української мови й літератури в закладі загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етапи особистісного підходу до освіти поступово формувалися в дослідженнях таких психологів, як О. Асмолов, К. Альбуханова-Славська, В. Давидов, В. Моляко, Л. Проколієнко, В. Столін, Т. Титаренко, В. Шатенко, І. Якиманська й інші. У 70–90-ті роки минулого століття питання застосування особистісного підходу не раз порушувалися в працях Ш. Амонашвілі, І. Кона, О. Леонтєєва, В. Петровського, С. Подмазіна, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, Б. Федоришина й інших, а в дослідженнях О. Савченко, І. Бега, В. Кременя ця проблема набула активної розробки. Примітно, що задовго до введення в педагогічний глосарій поняття «особистісно орієнтоване навчання» його основи й загальні підходи були фактично розроблені й апробовані в працях класиків української педагогіки: К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Окрім цього, у сучасній системі педагогічної освіти розроблено низку посібників, що описують різні освітні технології [6].

У площині особистісно орієнтованого навчання наразі працює низка вітчизняних учених, які розробляють окремі вектори цієї системи, з-поміж яких такі: особистісно орієнтований підхід у системі гуманізації освіти (Н. Письменна), теорії особистісно орієнтованого змісту навчання (В. Ільченко), соціально-педагогічний аспект суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу, що зумовлює впровадження інноваційних форм організації навчання (С. Сисоєва, А. Фурман) тощо.

Зазначимо, що одна з прогресивних європейських освітніх систем, фінська школа, пропонує низку інтерактивних методик, з-поміж яких і технологія «мозкового штурму», що, як зазначають дослідники, зокрема К. Котун, мають значний успіх у формуванні особистості й ціннісних орієнтацій здобувача освіти [2]. Про шляхи організації та проведення мозкового штурму написано низку публікацій [1; 5], що свідчить про зацікавлення нею особливо в системі освіти.

Ми також досліджували окремі моменти застосування інтерактивних технологій, публікуючи матеріали в збірниках наукових конференцій усеукраїнського та міжнародного рівнів,

зокрема про кейс-технології [3], про розвивальні й проблемні технології в системі особистісно орієнтованого навчання [4].

Мета дослідження – опис практичних варіантів застосування технології «мозкового штурму» на уроках української мови й літератури в закладах загальної середньої освіти, апробований особисто на заняттях з учнями під час роботи в школі. У межах цієї мети орієнтуємося на розв'язання таких завдань: 1) окреслити загальне розуміння технології «мозкового штурму» як одного з прийомів організації особистісно орієнтованого навчання; 2) описати варіанти застосування цієї технології на уроках української мови й літератури в школі; 3) прокоментувати методичні зиски від використання цієї технології на уроках української мови й літератури.

Виклад основного матеріалу. Технологія «мозкового штурму» бере початок від середини минулого століття й завдячує креативнику-підприємцеві Алексу Оборну. Первинно вона не мала нічого спільного з освітнім процесом, оскільки була своєрідною випадковістю, коли панові Осборну не вистачало ідей і він, зібравши команду співробітників, вирішив заслухати думки всіх, а потім зрозумів, що це було ідеально для штурму ідеї. З часом ця технологія стала популярною й використовуваною в багатьох сферах, у тому числі й в освітній галузі.

Водночас у сучасній педагогіці, у методиці навчання української мови побутує думка, що «мозковий штурм» не варто й не можна застосовувати на уроках української мови. Причина такого твердження криється в змісті самого поняття «мозковий штурм» – це шлях до вирішення складних проблем. А тому значна частина дидактів вважає, що оскільки мова ґрунтується на заздалегідь установлених правилах, то й досліджувати там немає чого. Погодимося, напевно, ця думка цілком правильна стосовно теорії мови, однак вона не зовсім точна стосовно її прикладної частини, тобто практики.

Суть методики «мозкового штурму» полягає в тому, що окреслюється проблема, формулювання якої записується на дошці чи на папері, і кожен учасник висловлює власне бачення її розв'язання. При цьому пропозиції учасників процесу не обговорюються, а також діє закон, що під час так званого «штурмування» неправильних відповідей немає.

Як приклад змодельюємо ситуацію застосування методу «мозкового штурму» на уроці вироблення вмінь і навичок у шостому класі з теми «Словотвір».

На дошці записуємо такі слова: *прочитаний, виконаний, зробивши, віддячивши*. Формулюємо проблему для обговорення: висловіть ідеї, як треба діяти, щоб виконати правильно словотвірний аналіз запропонованих слів. Наголосимо, що представлені для аналізу форми дієслів (дієприкметники й дієприслівники) на цей момент учні ще не вивчали.

Знаємо, що учням шостого класу відомі вже такі поняття, як твірне й похідне слово, твірна основа, словотворчі засоби та способи словотворення. Разом із тим більшість шкільних підручників для шостого класу тему «Словотвір» розглядають практично в одному параграфі з темою «Будова слова». З одного боку, це логічно, адже обидва розділи послуговуються однаковим понятійним апаратом, де «працюють» суфікси й префікси і як значущі частини, і як словотворчі засоби. Проте, з іншого боку, виконуючи словотвірний аналіз, ми не можемо спиратися на будову слова, оскільки слова, що мають у структурі префікси й суфікси, не завжди утворені префіксально-суфіксальним способом. Тож, зважаючи на відсутню інформацію щодо словотворення таких специфічних форм дієслова й на можливість сплутування словотворчих афіксів зі значущими частинами слова, і пропонуємо розв'язати таке проблемне питання шляхом застосування методики «мозкового штурму».

Можемо передбачити, що окремі учні будуть уважати, що оскільки в усіх запропонованих для словотвірного аналізу словах є префікси та суфікси, то й утворилися ці слова префіксально-суфіксальним способом. Проте, напевно, знайдуться й такі шестикласники, котрі звернуть увагу на лексичне значення цих дієприкметників і дієприслівників. Нагадаємо, що учні не вивчали ці форми дієслова, а тому не знають, що в основі визначення їх словотвірної

структури лежить дієслівна семантика. При цьому діти знають, що для встановлення способу словотворення варто правильно дібрати твірне слово. Тож методика «мозкового штурму» може цілком логічно вивести шлях, за яким повинні йти учні, аби правильно визначити, що всі ці чотири слова утворилися від дієслів відповідного виду за допомогою суфіксів.

Можна закинути, що частина висловлених учнями ідей усе ж виявиться неправильною. Це справді так. Однак у процесі обговорення кожен учасник переконається, наскільки точною є його аргументація, зрештою, коли буде проводитися узагальнення, то вчитель назве ідеї з опорою на будову слова логічними, але такими, що не можуть дати правильну відповідь на поставлене питання. Якраз ці ідеї й стануть засторогою від того, що під час виконання словотвірного аналізу не варто однозначно спиратися на будову слова.

Ще одна ідея застосування методики «мозкового штурму», яку використано нами у власній практичній діяльності.

Тема «Інфінітив як форма дієслова», 6 клас, урок засвоєння нових знань, частина уроку, на якому опрацьовуються синтаксичні функції інфінітива.

На дошці записуємо «СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ ІНФІНІТИВА». Нижче розташовуємо 5 стрілочок, як це представлено на рис. 1.

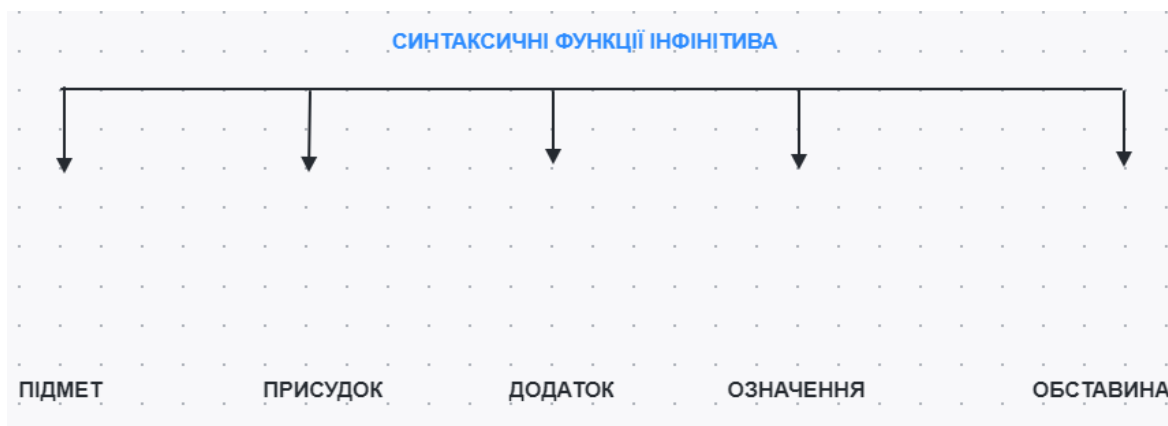

Рис. 1. Синтаксичні функції інфінітива

Кожен учень класу пропонує своє речення з інфінітивом, виходить до дошки й записує під тим, де інфінітив виконує аналогічну синтаксичну функцію. Місце під стрілками залишаємо порожніми до тих пір, поки всі колонки під кожною стрілкою не будуть заповнені бодай одним прикладом речення. Підбиваючи підсумок такої роботи, підписуємо під стрілками «підмет», «присудок», «додаток», «означення», «обставина»:

Пам'ятаємо, що попередньо учні записували речення з однотипними синтаксичними функціями в колонки під кожною стрілкою.

Що дає такий спосіб опрацювання нового матеріалу? По-перше, ми ламаємо стереотип, що всі дієслова в реченнях виконують синтаксичну функцію присудка. По-друге, це своєрідне дослідження. Як відомо, те, що учень виявив/установив сам, залишається в його пам'яті значно довше, аніж представлене в готовому вигляді. До того ж такий спосіб опрацювання нового матеріалу сприяє ще й реалізації важливого дидактичного принципу зв'язку теорії з практикою, що сприяє формуванню вміння застосовувати подібний підхід і в інших непідготовлених ситуаціях. А це, у свою чергу, якраз і розвиває лінгвістичні компетентності учнів ЗЗСО.

Отже, під час застосування технології «мозкового штурму» на етапі засвоєння нових знань ми даємо змогу кожному учневі навіть шляхом припущення помилок і неточностей у визначенні синтаксичної функції інфінітива встановити роль цієї форми дієслова в реченні й зрозуміти, що не кожне дієслово (а в нашому випадку це його початкова форма – інфінітив) є присудком.

Ще одним прикладом застосування методики «мозкового штурму» на уроці української мови в 7-му класі може бути дослідницька робота під час вивчення теми «Дієприслівник як форма дієслова».

Як відомо, попередньо семикласники вже вивчили тему «Дієприкметник як форма дієслова», а отже, вони знають, що дієприкметник семантично й граматично має ознаки, подібні до дієслова й прикметника.

Ця інформація, точніше підхід, може стати в пригоді для тлумачення іншої форми дієслова – дієприслівника. Разом із тим, якщо під час вивчення дієприкметника учням було вже відомо й про лексичне значення дієслова й прикметника, і про їх морфологічні ознаки, тут прислівник школярі ще не вивчали, а тому спиратися на вже відоме вони не зможуть.

Тому й пропонуємо опрацювати цю частину нового матеріалу, застосовуючи методику «мозкового штурму».

Для цього замальовуємо на дошці схему, як це показано на рис. 2.

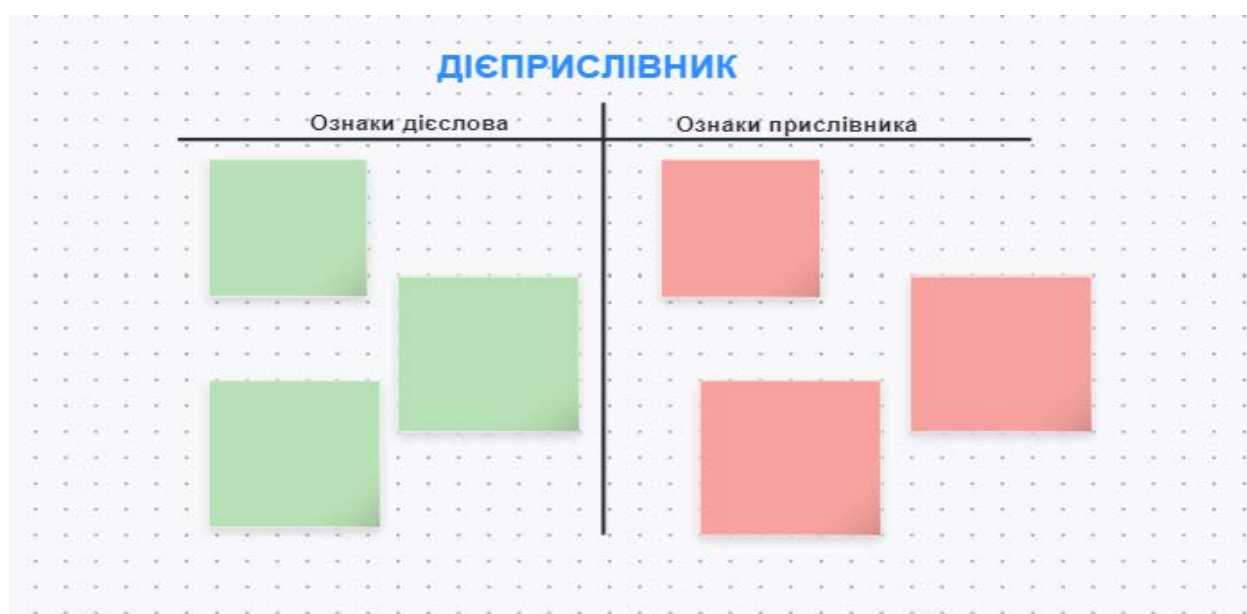

Рис. 2. Схема для опрацювання нового матеріалу з теми «Дієприслівник як форма дієслова»

Учні по черзі підходять до дошки й уписують, яке лексичне значення дієслова й прислівника виражає дієприслівник, які граматичні ознаки дієслова й прислівника (а про це вони дещо знають з початкової школи) притаманні дієприслівнику, які, відповідно, дієслівні й прислівникові синтаксичні функції може виконувати дієприслівник.

Саме так і вималюється вся теоретична інформація про дієприслівник як особливу незмінну форму дієслова.

Якщо таку схему семикласники виконують самі (звісно, учитель керуватиме цим процесом), то й зрозуміють вони її, і запам'ятають її краще й швидше.

Ще цікавіше, на нашу думку, може бути представлена методика «мозкового штурму» на уроках української літератури.

Візьмімо як приклад вивчення поеми Тараса Шевченка «Катерина» у дев'ятому класі. Як відомо, одним із прийомів аналізу художнього твору є аналіз образів персонажів. Тому, організовуючи характеристику Катерини, запропонуємо дев'ятикласникам висловити власну оцінку поведінки героїні, відповівши на питання *Яка для мене Катерина?* іменником/прикметником-характеристикою, на кшталт: нещасна, бідолашна або егоїстка, мати-зозуля тощо, урахувавши ті обставини, які її такою зробили.

Для цього пропонуємо учням на дошці початкову схему, яку доповнює кожен школяр, висловлюючи власне бачення образу Катерини й даючи їй характеристику. Приклад такої схеми представлено на рис. 3.

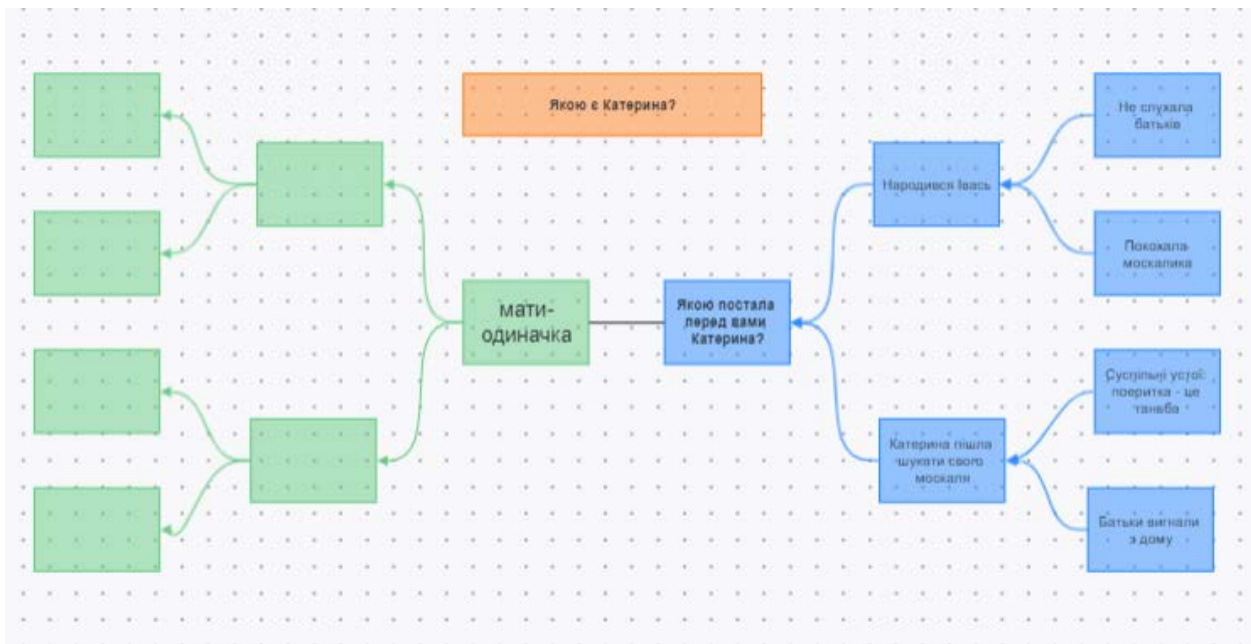

Рис. 3. Схема для вивчення поеми Тараса Шевченка «Катерина»

Висновки. Технологія «мозкового штурму» і як метод, і як прийом роботи сприятиме розвиткові креативності мислення учнів на уроках української мови й літератури, розвиватиме в них розуміння необхідності аргументації будь-якого положення, що висловлюється, формуватиме ситуацію довіри до свого оточення й учителя, віри в себе, допомагатиме кожному учневі прагнути до кращого, досягати більшого, а отже, ставати успішним. Окрім того, на уроках, де застосовується така методика роботи, пануватиме співробітництво й активність, адже учні не будуть переживати, що скажуть щось не те, неправильне. Вони, навпаки, прагнутимуть висловлюватися, аби взяти участь в обговоренні проблеми, оскільки діти здебільшого активні та жваві, що можна цілком ефективно використати на уроках для опрацювання нового матеріалу й вироблення окремих компетентностей. Тому технологія «мозкового штурму» є не лише частиною інтерактивної методики навчання, а й шляхом до формування успішної особистості.

Звичайно, ми не охопили всіх аспектів-характеристик технології «мозкового штурму» як однієї з можливих для формування нового підходу до навчання – особистісно орієнтованого. Тут, безперечно, є ще досить немало аспектів для дослідження. Це й те, як можна застосовувати таку технологію на інтегрованих уроках, які теми з мови чи літератури було б доцільно опрацьовувати, застосовуючи технологію «мозкового штурму», тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козинець І.І. Мозковий штурм як одна з форм колективного обговорення проблем. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Вип. 1. С. 99–103. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nzbdpufn_2015_1_18.pdf.
2. Котун К.В. Педагогічна освіта Фінляндії у контексті європейського виміру. Київ : Вид. Ін-ту обдарованої дитини, 2014. 60 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154283958.pdf>.
3. Кричун Л.П. Використання кейс-методу як інтерактивного методу навчання на уроках української мови. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=F64OVbMAAAAJ&citation_for_view=F64OVbMAAAAJ:_FxGoFyZp5QC.

4. Кричун Л.П. Шляхи до євроінтеграції в освіті: розвивальні й проблемні технології як способи реалізації особистісно орієнтованого навчання з української мови та літератури в сучасній школі. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=F64OVbMAAAAJ&citation_for_view=F64OVbMAAAAJ:_FxGoFyzp5QC).

5. Ніколаєнко Н.О. Методика проведення мозкового штурму під час семінарських занять з політології. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 1.44. С. 64–68. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmdup_2014_1.44_16.pdf.

6. Освітні технології : навч.-метод. посібник / О.М. Пехота та ін. ; за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.